

Γρηγοριανό Μέλος

Μικρός Βιβλιογραφικός Οδηγός για μια Εισαγωγή στη Μελέτη του Γρηγοριανού Μέλους: Με αφορμή την κυκλοφορία του βιβλίου του Kenneth Levy: *Gregorian Chant and the Carolingians* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998) 📖

Η ιστορία της γένεσης του Γρηγοριανού μέλους, αλλά και των λοιπών παραδόσεων του μεσαιωνικού λατινικού λειτουργικού μέλους, έχει αποτελέσει επί σειρά ετών πεδίο άσκησης ιστορικής εικονολογίας και διεξαγωγής εντόνων επιστημονικών αντιπαραθέσεων. Τα βασικά ερωτήματα, τα οποία έχουν απασχολήσει - και συνεχίζουν να απασχολούν - την ερευνητική κοινότητα μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

Ποιός ήταν ο ρόλος του Καρλομάγνου και των περί αυτόν στη διαμόρφωση και διάδοση του ρεπερτορίου; Ποιά είναι η σχέση του διεθνούς, 'αυθεντικού' (authoritative) και κατισχύσαντος Γρηγοριανού έναντι των άλλων, τοπικής προελεύσεως και επιρροής, ρεπερτορίων (Παλαιορωμαϊκό, Αμβροσιανό, Παλαιοφραγκικό κ.ά.);

Περαιτέρω: ποιά είναι η προέλευση της νευματικής σημειογραφίας και ποιά η σχέση της με το περιεχόμενο που αυτή διασώζει; Ποιά η συμβολή της μνήμης και της προφορικότητας και πώς τοποθετείται η διαδικασία παγίωσης του ρεπερτορίου σε σχέση με άλλες διεργασίες στον ίδιο πολιτισμικό χώρο και χρόνο (Καρολιγγιανή 'Αναγέννηση'); Πώς είναι δυνατή η ασφαλής ανασύσταση της χρονικής αλληλουχίας ανάμεσα σε διαφορετικές παραδόσεις, ανάμεσα στα χειρόγραφα και σε ότι αυτά καταγράφουν· ανάμεσα σε διαφορετικά σημειογραφικά συστήματα; Είναι δυνατή η τεκμηρίωση της ύπαρξης ενός αρχετύπου που να προηγείται των διαφόρων νευματικών καταγραφών;

Το πρόσφατο βιβλίο του Kenneth Levy (1998) συνδυάζει την επισκόπηση και σχολιασμό όλων των σημαντικών πραγματεύσεων των ερωτημάτων αυτών (από την εποχή των Hugo Riemann και Peter Wagner έως τις πιο πρόσφατες εργασίες των Leo Treitler και Helmut Hucke) με τη σημαντική πρωτότυπη συνεισφορά του συγγραφέα. Ο Levy διακρίνει τέσσερεις τύπους μελωδιών, με κριτήριο τη σχέση μεταξύ καταγεγραμμένης και (εικαζομένης) προηγούμενης προφορικής παράδοσης: 1. μελωδίες από μνήμης, 2. τροποποιημένες (κατά την καταγραφή) μελωδίες, 3. ψαλμικά πρότυπα, 4. συμπιλήματα (centonation). Υποστηρίζει ότι ο κύριος όγκος των Γρηγοριανών μελωδιών ανήκει στον πρώτο τύπο, με άλλα λόγια: ότι το μεγαλύτερο μέρος του ρεπερτορίου ευρίσκεται ήδη σε μια σχετικά σταθεροποιημένη προφορική μορφή τη στιγμή που ξεκίνησε το Καρολιγγιανό εκδοτικό εγχείρημα (τέλη του 8ου αιώνα)· αντίθετα από την κυριαρχούσα άποψη, η οποία τοποθετεί την έναρξη της νευματικής καταγραφής τον επόμενο αιώνα, ο Levy υποστηρίζει -*παρά* τις υπάρχουσες μαρτυρίες από τις πηγές - ότι η σταθεροποίηση του ρεπερτορίου *συμπίπτει* με τη δεσμευτική νευματική καταγραφή του και αποτελεί την προϋπόθεση για όλες τις μεταγενέστερες εξελίξεις και τοπικές αποκλίσεις· η συνεργασία μεταξύ ακριβούς μνήμης και νευματικής σημειογραφίας αρκούσε αρχικά για την εξασφάλιση μελωδικής σταθερότητας και ομοιομορφίας, κατά τις απαιτήσεις της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ενώ στη συνέχεια, με την ανάπτυξη όλο και ακριβέστερης σημειογραφίας, η ιεράρχηση αντεστράφη και η σημειογραφία απέκτησε μεγαλύτερη σημασία επί του βοηθητικού, πλέον, μνημονικού παράγοντα. Πρόκειται για απόψεις που θα συζητηθούν και σίγουρα θα αντικρουστούν, γεγονός όμως που δεν αγγίζει την αξία της πρωτότυπης όσο και άριστα τεκμηριωμένης εργασίας του Levy .

Στη Βιβλιοθήκη μπορείτε, εκτός από το βιβλίο του Levy, να συμβουλευθείτε την ακόλουθη βιβλιογραφία πάνω στο Γρηγοριανό μέλος, αλλά και συναφείς παραδόσεις του Λατινικού μέλους

📖 Τα σχετικά λήμματα στα διεθνή έγκυρα μουσικολογικά λεξικά. Ενδεικτικά αναφέρονται: το λήμμα 'Plainchant' των Kenneth Levy και John A. Emerson, αλλά και τα ειδικά λήμματα ('Antiphon', 'Communio', 'Notation' κ.ο.κ.) στο επιμ. Stanley Sadie, *New Grove Dictionary of Music and*

Musicians (London: Macmillan, 1980)· το λήμμα 'gregorianischer Gesang' των Helmut Hucke και Hartmut Moller και τα σχετικά ειδικά λήμματα στο: επιμ. Ludwig Finscher, *Musik in Geschichte und Gegenwart* (Sachteil), 2η έκδ. (Kassel: Baerenreiter, 1994-1998)· το λήμμα 'Gregoriano, Canto' του Felice Rainoldi και τα σχετικά ειδικά λήμματα (εδώ πολλοί όροι αναλύονται στο λήμμα: 'Messa') στο: επιμ. Alberto Basso, *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti* (Lessico) (Torino: UTET, 1983)

▣ David Hiley, *Western Plainchant: A Handbook* (Oxford: Clarendon Press, 1993)

Το εγχειρίδιο του Hiley συνιστάται ως ιδανική αφετηρία για την εμβάθυνση στο θέμα, προσφέροντας με έγκυρο τρόπο τα δεδομένα της σύγχρονης έρευνας και διαγράφοντας τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω μελέτη. Το βιβλίο είναι διαρθρωμένο κατά τρόπο που να διευκολύνεται τόσο η συστηματική (θέση στη λειτουργία και το Εκκλησιαστικό Έτος - Μορφολογία - Τυπολογία πηγών κ.ο.κ.) όσο και η ιστορική προσέγγιση στο υλικό.

▣ Philippe Bernard, *Du chant romain au chant gregorien* (Paris: Les Editions du Cerf, 1996)

Ο Bernard προσφέρει ένα πανόραμα της ιστορίας της λειτουργικής μουσικής στη Δύση, από τον 4ο χριστιανικό αιώνα έως το τέλος του Μεσαίωνα, αντλώντας παρατηρήσεις από ποικίλες μουσικές, γραπτές, αρχαιολογικές, επιγραφικές και λειτουργικές πηγές. Κινείται στα πλαίσια μιας ανανεωμένης 'σολεμικής' και λίγο γαλλο-κεντρικής αντίληψης και αντιμετωπίζει το Γρηγοριανό ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας σύνθεσης ενός αρχαϊκού ρωμαϊκού ρεπερτορίου με γαλλικανικά - φραγκικά στοιχεία, την οποία (σύνθεση) τοποθετεί στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα. Η εργασία του περιέχει πολλές αναλύσεις μελωδιών και παραθέτει μια εξαιρετικά αναλυτική και ενημερωμένη βιβλιογραφία.

▣ επιμ. Wulf Arlt, *Palaeographie der Musik I: Die einstimmige Musik des Mittelalters* (Koln: Arno Volk, 1979)

Η εργασία της Solange Corbin ('Die Neumen'), που συμπεριλαμβάνεται στον τόμο, αποτελεί την πληρέστερη έως σήμερα παρουσίαση της λατινικής νευματικής σημειογραφίας. Τα νεύματα εξετάζονται 'σημειολογικά' κατά οικογένειες ως προς τον τόπο προέλευσής τους. Περαιτέρω επιχειρείται η απάντηση ακανθωδών προβλημάτων σχετικά με την ερμηνεία και τη ρυθμική τους απόδοση. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι εκτός του κειμένου της Corbin για τα λατινικά νεύματα στον ίδιο τόμο φιλοξενούνται οι εργασίες του Max Haas για τη Βυζαντινή και την Παλαιοσλαβική σημειογραφία, του Ewald Jammers για τη μονόφωνη κοσμική μουσική του Μεσαίωνα, ενώ στα προηγούμενα προτάσσεται γενική εισαγωγή του επιμελητή με τίτλο 'Όψεις της μουσικής παλαιογραφίας'.

▣ Dom Eugene Cardine, *Premiere Annee de chant gregorien* (Solesmes: Abbaye St. Pierre, 1989)

Κλασικό εγχειρίδιο για την 'εκμάθηση' του Γρηγοριανού, γραμμένο από έναν από τους πρωτοπόρους της Γρηγοριανής Σημειολογίας και συλλοβάτες της επίσημης άποψης της Σχολής της Solesmes, διεξέρχεται συνοπτικά τη σημειογραφία, 'τετράγωνη' και νευματική, το σύστημα των οκτώ τρόπων, καθώς και ζητήματα ρυθμικής απόδοσης των μελωδιών και απευθύνεται στον ενδιαφερόμενο μουσικό. Ειδικότερα για θέματα σημειογραφίας βλ. Eugene Cardine, *Semiologia Gregoriana*, σε αγγλ. μτφ. (Solesmes: Abbaye St. Pierre, 1983) και Dominique Fournier, *Semio-esthetique du chant gregorien* (Solesmes: Abbaye St. Pierre, 1990)· για την ένταξη του Γρηγοριανού στην επίσημη Καθολική ιδεολογία βλ. Jacques Hourlier, *Entretiens sur la spiritualite du chant gregorien* . (Solesmes: Abbaye St. Pierre, 1985).

▣ Peter Jeffery, *Re-envisioning Past Musical Cultures: Ethnomusicology in the Study of Gregorian Chant* (Chicago: University of Chicago Press, 1992)

Η ιδέα της εφαρμογής μεθόδων και ιδίως *αντιλήψεων* προερχόμενων από την Εθνομουσικολογία στη μελέτη του Γρηγοριανού δεν είναι καινούργια: αρκεί να θυμηθούμε την εισαγωγή των εννοιών της προφορικότητας και της 'φορμουλαϊκής' σύνθεσης από τον Jammers, τον Treitler και τον Hucke. Η εργασία του Jeffery εκκινείται από την κριτική των απόψεων των δύο τελευταίων και προτείνει μια ριζική διεύρυνση της εθνομουσικολογικής ματιάς πέρα από τα όρια μιας έννοιας προφορικότητας στην παράδοση των A. Lord και M. Parry προς την κατεύθυνση μιας διαπολιτισμικής ανθρωπολογίας της μονοφωνίας.

▣ Dietmar Graef, *Der Choral Gregors des Grossen: Ein Beitrag zur Didaktik des gregorianischen Chorals* (Frankfurt am Main: Lang, 1994)

Ο Graef προτείνει μια μέθοδο για τη διδασκαλία του Γρηγοριανού, στα πλαίσια της 'Φωνητικής Μουσικής', ως μέρος του υποχρεωτικού μαθήματος της Μουσικής στο γερμανικό Λύκειο. Ο συγγραφέας τονίζει τη θεμελιώδη σημασία του Γρηγοριανού ως βάσης για την κατανόηση της Ευρωπαϊκής μουσικής στο σύνολό της και διακρίνει προσεκτικά τους μαθησιακούς στόχους που μπορούν να παρακολουθηθούν μέσω της επαφής των μαθητών με το Γρηγοριανό.

Σημαντικές ως προς την έρευνα των πηγών είναι η μονογραφία της

- ▣ Nancy van Deusen, *Music at Nevers Cathedral* (Ottawa: Institute of Medieval Music, 1980), καθώς και αυτή του
- ▣ Joseph Diamond, *A Tradition of three Tropes* (Ottawa: Institute of Medieval Music, 1991).

Με θέμα άλλες τοπικές παραδόσεις του Λατινικού λειτουργικού μέλους διατίθενται οι ακόλουθες μονογραφίες:

- ▣ Terence Bailey, *The Ambrosian Cantus* (Ottawa: Institute of Medieval Music, 1987) και idem, *Antiphon and Psalm in the Ambrosian Office* (Ottawa: Institute of Medieval Music, 1994).
- ▣ Clyde W. Brockett, *Antiphons, Responsories, and Other Chants of the Mozarabic Rite* (Ottawa: Institute of Medieval Music, 1994).
- ▣ Thomas F. Kelly, *The Beneventan Chant* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989)

Πέραν των μονογραφιών γύρω από το Γρηγοριανό, η Βιβλιοθήκη διαθέτει μια πολύ καλή μουσική συλλογή είτε σύγχρονων εκδόσεων είτε πανομοιότυπων εκδόσεων (facsimile) σημαντικών χειρογράφων λειτουργικού μέλους, όπως:

- ▣ Το *Graduale Triplex* (Solesmes: Abbaye St. Pierre, 1979) - και οι άλλες μουσικές εκδόσεις των μοναχών του Solesmes, όπως τα *Antiphonale* και *Graduale Romanum*, το *Offertoriale* κ.ά.

Το *Graduale triplex* περιλαμβάνει το *proprium* της λατινικής λειτουργίας, δηλ. τα αντίφωνα σε *introitus*, *gradualia*, *offertoria* κ.λπ. Λέγεται 'triplex' διότι κάθε κομμάτι παρατίθεται σε τρεις εκδοχές: στη μέση, η 'τετράγωνη' γραφή εντός τετραγράμμου· επάνω από το τετράγραμμο η αδιαστηματική νευματική εκδοχή σε νεύματα της Μεσσήνης από το χγ. Laon 239· κάτω από το τετράγραμμο τετράγραμμο η αδιαστηματική νευματική εκδοχή σε νεύματα τύπου St. Gallen. Η συνδυασμένη ανάγνωση των τριών εκδοχών εγγθάται την πληρέστερη κατανόηση των μελωδιών.

- ▣ Η σειρά *Paleographie Musicale*, ιδρύθηκε το 1889 από τον Dom A. Mocquereau και συνεχίζει να εκδίδεται υπό την εποπτεία των μοναχών της Solesmes. Στη σειρά περιλαμβάνονται πανομοιότυπες εκδόσεις πολύ σημαντικών χειρογράφων, όπως τα χγγ. 339 και 359 του St. Gallen, το χγ. 121 του Einsiedeln, το χγ. 239 της Laon κ.ά. Σημαντική είναι και η έκδοση στην ίδια σειρά του τόμου: *Le repons-graduel 'Justus ut palma'...d'apres plus de deux cents antiphonaires manuscrits* (Berne: Lang, 1974), όπου ο μελετητής μπορεί να συγκρίνει τις διαφορετικές εκδοχές και σημειογραφικές καταγραφές μιας μελωδίας σε '...περισσότερα από 200 χειρόγραφα'.

- ▣ επιμ. Wulf Arlt και Susan Rankin, *Stiftsbibliothek Sankt Gallen: Codices 484 & 381* (Winterthur: Amadeus, 1996)

Η πολυτελής αυτή έκδοση περιλαμβάνει το facsimile δύο από τους σημαντικότερους κώδικες του St. Gallen με εισαγωγικά σχόλια για την ιστορία, τη σημειογραφία και τη χρονολόγηση των κωδίκων, καθώς και αναλυτική περιγραφή των περιεχομένων. Οι δύο κώδικες αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή για την ιστορία του φαινομένου του *τροπισμού*, τόσο στο St. Gallen όσο και γενικότερα και ρίχνουν ιδιαίτερο φως στη δραστηριότητα δύο μεγάλων μορφών της μονής του St. Gallen, του Notker (του επιλεγόμενου 'balbulus' = τραυλός) και του Tuotilo.

Το ακόλουθο βιβλίο αναφοράς είναι πολύ χρήσιμο για μια γρήγορη αποσαφήνιση βασικών όρων:

David Poultney, *Dictionary of Western Church Music* (Chicago and London: American Library Association, 1991)

Τέλος, σημειώνουμε δύο πολύ καλές διευθύνσεις στο Διαδίκτυο, την [Medieval Music Database](#) στο Πανεπιστήμιο La Trobe (Αυστραλία) και την [Gregorian Chant Home Page](#) στο Πανεπιστήμιο Princeton (ΗΠΑ), στις οποίες γίνεται παραπομπή και σε άλλες σχετικές ιστοσελίδες.

Είναι ευνόητο, ότι στα πλαίσια ενός τόσο μικρού 'οδηγού' έχουν παραλειφθεί οι πιο εξειδικευμένες μονογραφίες καθώς και τα σημαντικότερα σχετικά *άρθρα*, που έχουν κατά καιρούς δημοσιευθεί στα ειδικά περιοδικά. Για αυτά, αλλά και για όποια άλλη σχετική πληροφορία, οι χρήστες μπορούν πάντα να απευθύνονται στο ειδικευμένο προσωπικό της Βιβλιοθήκης.

Πάνος Βλαγκόπουλος